

♦♦♦ BÁTHORY ORSOLYA

Batthyány József esztergomi érsek beiktatása Nagyszombatban (1776)*

Batthyány József hazai egyházi pályafutásának csúcspontját 1776. január elsején érte el, amikor Mária Terézia királynő őt nevezte ki esztergomi érseknek, Magyarország primásának.¹ Minthogy III. Károly (1711–1740) a hercegi címet maradandóan az esztergomi érseki méltósághoz kötötte, Batthyány egyben a hercegprimási címet és rangot is viselte.² (Az érsek egyúttal Esztergom vármegye örökös főispánja is volt: Batthyányt 1776. augusztus 13-án iktatták be ebbe a méltóságába Esztergomban.)

Batthyány érseki kinevezése az év elejétől volt érvényes, a palliumot azonban több mint fél évvel később, Sárlos Boldogasszony ünnepén, Nagyszombatban vette át ünnepélyes szentmise keretében. Mindkét ceremónia, valamint az

* A szerző az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport munkatársa.

¹ Batthyány József életrajzához ld. KOLLÁNYI Ferenc, *Esztergomi kanonokok 1100–1900* (Esztergom 1900) 362–365; MESZLÉNYI Antal, *A magyar hercegprimások arcképsorozata (1707–1945)* (Szent István Társulat, Budapest 1970) 122–146; VICZIÁN János, *Batthyány József*, in *Magyar Katolikus Lexikon* (I–XVI, főszerk. Diós István; Szent István Társulat, Budapest 1993–2013; továbbiakban: MKL) I, 661–662; CZÉKLI Béla, *Batthyány I. József*, in *Esztergomi érsekek, 1001–2003* (szerk. Beke Margit; Szent István Társulat, Budapest 2003) 347–354.

² A hercegprimási cím és rang a Német-római Birodalom joggyakorlatából vette eredetét. Az ezzel a titulussal felruházott főpap joghatóságának területén birodalmi hercegi jogokat gyakorolhatott. A hercegprimási titulus tehát nem egyházi, hanem politikai cím és rang volt. Magyarországon elsőként 1707-től Keresztély Ágost viselte, akit szász királyi hercegeként neveztek ki esztergomi érseknek (1707–1725). Az ő kérésére III. Károly király (1711–1740) 1714-ben a hercegi címet maradandóan hozzákötötte a primási ranghoz. Esterházy Imre érsekségétől (1725–1745) kezdve az esztergomi érsekek a hercegprimási címet 1947-ig viselték, amikor is a különböző címek és rangok eltörléséről szóló IV. törvény államilag szüntette meg a primási méltóság hercegprimási jellegét, míg a hercegi rang kánonjogi felszámolására az 1951. május 12-én a Sacra Congregatio Consistorialis által kiadott dekretummal került sor. Ebben a határozatban XII. Pius pápa (1939–1958) az Egyház összes főpapját tiltotta a világi címek és rangok használatától, így a hercegprimási cím is megszűnt. Vö. ROSDY Pál, *Hercegprimás*, in MKL IV, 765–766. Az 1951. évi pápai tiltó határozat szövegét lásd: *Decretum de vitio civilium nobiliarium titularum usu in episcoporum inscriptionibus et armis*, in *Acta Apostolicae Sedis* 43 (1951) 480.

azokat megelőző és az utánuk következő ünnepi események részletei egyrészt a Prímási Levéltárban található ún. *Historia domestica*³ „*Ordo solennis Ingressus et Installationis Suae Celsitudinis Primatialis tempore impositionis Pallii Archi-Episcopalis Tyrnaviae servatus*” címmel ellátott bejegyzéséből, másrészt a *Pressburger Zeitung* beszámolójából ismertek.

A *Historia domestica* 1776. június 9-i bejegyzése (8) szerint már jóval az érseki kinevezésről szóló pápai bulla és az azzal együtt küldött pallium megérkezése előtt Batthyány kitűzte a beiktatási ceremónia időpontjait. Július elsejére tervezte az érseki székhelyre, vagyis Nagyszombatba való ünnepélyes bevonulást, másodikára pedig magát a beiktatási szertartást. Ezen dátumokról még a pápai bulla átvétele előtt tájékoztatta a megyéspüspököket. A szentszéki megerősítés kézhezvétele után pedig az összes káptalant, a „Magyar és Horvát Királyság valamennyi vármegyéjét” csakúgy, mint az összes fennhatósága alá tartozó előljárót és apátot értesítette a beiktatás időpontjáról.

A június 12-i bejegyzés (9) arról számol be, hogy az érsek gumpendorfi⁴ házában Richvaldszky György érseki helynökkel és Boronkay Imre érseki uradalmi prefektussal, valamint oldalkanonokjával, Szerdahelyi Gáborral tárgyalta a beiktatására érkező vendégek fogadásáról. Saját bevonulása mellett Migazzi bíborosét is megtervezte. Migazzit jelölte ki ugyanis a Szentszék, hogy apostoli megbízottként átadja az érseki palliumot.

Batthyány a ceremónia előkészítésére Nagyszombatba küldte az oldalkanonok Szerdahelyi Gábort, aki június 25-én Pozsonyba visszatérve a következő észrevételekről számolt be az érseknek.⁵ A Nagyszombatban székelő esztergomi káptalan kérte, hogy a városba való szabályos, vagyis a Batthyány által kidolgozott ordo szerinti bevonulás előkészületeinek befejezése érdekében délután öt órára tegyék magát az eseményt. Ebbe Batthyány bele is egyezett.

³ *Historia Domestica seu Diarium Actorum domesticorum prout et Visitationis Canonicae Card. Primatis a Batthyán per diversos capellanos aulicos conscripta ab 1776 usque 1782, Prímási Levéltár, Batthyány József érsek iratai, Protocollum Actorum intraneorum, I, 1776–1785, nr. 935, 11–26. A kéziratra a továbbiakban zárójeles oldalszám formájában hivatkozom. – A nagyszombati érseki beiktatásról szóló tudósítás: *Pressburger Zeitung* (1776. július 6.) 5–8.*

⁴ Gumpendorf Bécs VI. (Mariahilf) kerületének nyugati része.

⁵ A *Historia domesticába* vélhetően utólag beillesztett, és ezért számozatlan lapokon szerepel a bejegyzés. „Ante Magistratum Nobilium non potest, et prout Barkocziano tempore fuit.”

⁷ Fába Simon (1731–1801) 1751-ben bölcsészettől magiszteri fokozatot szerzett. 1754. július 22-én Révay Antal segédpüspök szertartója lett; azután szentszéki jegyző, majd érseki irodaigazgató. 1763-tól esztergomi kanonok, 1770-től kőí prépost, honti főesperes. 1777-ben szentgyörgymezei prépost, székesegyházi főesperes, 1783-tól olvasó-, 1787-ben éneklókanonok lett. 1791-ben nyert nemességet Fába Ádámmal és Györggyel egyetemben. Vö. KOLLÁNYI 375–376; NAGY Iván, *Magyarország*

A másik, a beiktatást követő hódolati kézcsókra (*homagium*) vonatkozó kérés a nagyszombati városvezetéstől érkezett. A városatyák ugyanis azt szeretnék volna, ha a leendő érsek a korábbi években kialakult hagyományt mintegy saját illetékességébe helyezve („*priorum annorum exempla allegans, velut in propria Jurisdictione posita*”) a városi magisztrátusnak sorban a prédiális nemesek előtt nyújtaná kezét a kézcsókra. Szerdahelyi véleménye ezzel kapcsolatban az volt, hogy az érseki nemesi székek nádorai és tisztségviselői, minthogy „*in persona*” nemesként járulnak homágiumra az érsek elé, elsőbbséget élveznek a városi polgárokkal szemben. Ezen túlmenően az oldalkanonok ismertette a frissen beiktatott érsek elé járulás rendjét is, eszerint elsőként a káptalan tagjai, másodikként az arra érdemesebb plébánosok („*digniores parochi*”), harmadik helyen a szerzetesi előljárók, negyedikként pedig az említett prédiális nemesek következnenek, és csak ötödikként járulhatna hódolati kézcsókra a nagyszombati városi magisztrátus. Ha eleget tennének a városi tanács óhajának, a világiak megbontanák azt a rendet, amely alapján a klérus – mint a királyság első kara („*Clerus primum statum in Regno efficiens*”) – az érsek elé járul. Batthyány a Szerdahelyi véleményével egybehangzó döntést hozott: az egyházi nemeseket nem előzhetik meg a polgárok, még ha ez Barkóczy idejében így is történt.⁶

A beiktatási szertartással kapcsolatos kérése volt Fába Simon esztergomi kanonok, honti főesperesnek is: azt szerette volna, ha a szertartás végén unokaöccse, Fába Simon káptalani jegyző olvasná fel a pápai bullákat.⁷ Fába Simon unokaöccse számára annak tisztségéhez méltó díszes és drága ruhákat készíttetett, így úgy gondolta, rokona impozáns megjelenésével tovább emelhetné a ceremónia fényét. Mivel azonban a bullák felolvasásának rendje már elkészült, Batthyány azt a köztes megoldást találta ki, hogy a fiatalabb Fába kihirdetheti a bullákat, de csak azokat, amelyeket a Szentszék a klérushoz és a hívekhez címzett.

családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal IV (Pest 1858) 105; SZINYEI József, *Magyar írók élete és munkái* (I–XIV, Budapest 1891–1914) III, 2–3. Fába Simon több költeményt és beszédet is írt Batthyány József tiszteletére. Verseit Tertina Mihály (1799), majd bátyja Fába István (1804) adta ki. Poétikai munkásságáról legújabban lásd: TÓTH Sándor Attila, *A deákos nemesi életforma és a neolatin verskultusz* (Eötvös József Főiskolai Kiadó, Baja 2007) 188–198. – A szóban forgó unokaöccs, Fába Mátyás nevét egyfelől Vályi András őrizte meg országleírásának Fába Simon szülőfalujáról, Szlopnáról (Szolopna, Slopna) szóló részében, ahol is a Fába Simon által építtetett templom sekrestyéjében olvasható feliratot idézi. Eszerint „*Mathias Faba fungitur munere Notarii Venerabilis Archi Capituli Strigoniensis.*” Vö. VÁLYI András, *Magyar Országának leírása* (Buda 1799) III, 420–422. Fába Mátyás neve a hazai kódexirodalommal foglalkozók előtt sem ismeretlen: ő volt az, aki a nagyszombati klarisszától, a rend 1782. évi feloszlásakor egy részleges bibliafordítást tartalmazó kódexet kapott, a későbbi Jordánszky-kódexet (Fába 1820-ban ajándékozta a könyvet Jordánszky Eleknek). Vö. CSONTOSI János, *A Jordánszky-codex győri töredéke*, in *Magyar Könyvszemle* (1880) 139.

Mínt hogy Batthyány érseki minőségében akkor készült először hivatalosan belépni a reá bízott egyházmegyébe, az esemény szertartásrendjét a római liturgia egyik szertartáskönyve, a *Caeremoniale episcoporum* szabályozta.⁸ A *Pontificale Romanum* kiegészítő részeként VIII. Kelemen pápa által 1600-ban jóváhagyott és előírt *Caeremoniale episcoporum*nak a *De primo accessu episcopi seu archiepiscopi ad suam diocesim vel provinciam* című fejezete alapján kellett a szervezőknek eljárniuk. A szervezők kiléte, legalábbis a tiszttségük, egyértelműen szerepel a püspöki ceremoniálé említett fejezetében: a leendő püspöknek vagy érseknek a helynököt, a káptalant és a városi tanácsot kellett kellő időben értesítenie érkezésének kitűzött napjáról, hogy a város méltóképpen felkészülhessen az egyházfő fogadására.⁹ Batthyánynak jelen esetben a Nagyszombatban székelő általános helyettesét, a *vicarius generalist* (azaz az „általános helynököt,” aki általában azonos volt a nagyszombati vikáriussal), név szerint Richvaldszky Györgyöt,¹⁰ a nagyszombati városi magisztrátust és a főkáptalant kellett értesítenie.

A Szentszék az érseki pallium átadására Migazzi Kristóf Antal bécsi érseket és váci püspököt jelölte ki. Migazzi 1776. július 1-jén fél tizenkettő körül érkezett Pozsonyból Nagyszombatba. A *Pressburger Zeitung* július 6-án megjelent számának beszámolója szerint a bécsi érseket unokaöccse, Franz Christoph Migazzi (1752–1827) olmützi és passauai kanonok, valamint a bécsi nagyprépost is elkísérte az útra.¹¹

A hatfogatú hintón utazó kardinális és kísérete kilenc órakor érte el a Nagyszombattól nem messze fekvő Gerencsér települést; az utazókat az esztergomi

⁸ Vö. VÁRNAGY Antal, *Liturgika: Szertartástan – Az Egyház nyilvános istentisztelete* (Lámpás, Abaliget 1995) 357.

⁹ „Cum autem erit unius diei, vel bidui spatio propinquus propriae civitatis, significabit Vicario suo, et canonicis, ac Capitulo, necnon Magistratui, et Officialibus civitatis, diem et horam sui ingressus, ut possint omnes praeparare, ut ei obviam eant, eumque debito honore prosequantur.” *Caeremoniale episcoporum sanctissimi domini nostri Benedicti papae XIV. jussu editum et auctum* (Venetiis 1758) 4.

¹⁰ Richvaldszky György (1723–1779) pályafutását Barkóczy Ferenc egri püspök titkáráként kezdte. Barkóczy nevezte ki 1754-ben egri kanonokká is, majd esztergomi érseksége idején, 1762-ben esztergomi kanonokká tette. 1763-tól szentgyörgymezei prépost és főszékesegyházi főesperes, később tenagrei felszentelt püspök. 1776-ban ör-, 1777-ben olvasókanonok volt. Richvaldszky 1764-ben írt egy röpiratot, amelyben Kollár Ádám *De originibus et usu perpetuo potestatis legislatoriae* című művét bírálta. Noha a pamfletet csak kéziratban terjesztették (20 évvel később Bécsben jelent meg a nyomtatott változat *Vexatio dat intellectum* címmel), Mária Terézia utasítására a pozsonyi piacon nyilvánosan elégették a példányait. A Kamara akkoriban nem tudta kinyomozni a szerző kilétét. Vö. KOLLÁNYI 375; BALLAGI Géza, *A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig* (Budapest 1888) 81–88. Szinnyei szerint többen úgy vélik, hogy Szaicz Leó írta a röpiratot: SZINNYEI XI, 971–972.

káptalan tagjaiból szervezett küldöttség fogadta. A vajkai érseki nemesekből álló fegyveres alakulat lóháton csatlakozott a menethez. A nagyszombati városkapuhoz érkező küldöttség elé a teljes városi magisztrátus kivonult, és magyar, valamint német nyelven köszöntötték az érkezőket. A bíboros és kísérete az Alsó kapun keresztül léphetett be a városba, és vélhetőleg végighaladt a *Platea Magna inferioron*, vagyis az Alsó Nagy utcán. A két nagyobb városkaput, a déli Alsó és az északi Felső kaput összekötő Nagy utca Nagyszombat főutcája volt,¹² amely nagyjából a felénél szélesedett ki a Piac térre (más néven Szentháromság térére) vagy korabeli latin nevén a *Forum*má. Itt állt a Várostorony és a Szentháromság-szobor is. A Nagy utcát szélessége és – Szabó Péter szavaival élve – „reprezentatív egyenese” tette kézenfekvő áthaladási útvonalallá az ünnepi felvonulások, körmenetek számára.¹³ Migazzi hatfogatú hintóját egy másik, a kanonokokat szállító hatos fogat vezette fel. A hintókat mindkét oldalról fegyveres polgárok kísérték gyalogosan harangzúgás, valamint mozsár- és ágyúlövések közepette egészen Keglevich Zsigmond¹⁴ nagyprépost, makáriai választott püspök házáig, ahol Migazzi bíborost elszállásolták. Keglevich háza előtt már kisebb, egyháziakból álló tömeg várta az illusztris vendéget: lelkészek, esztergomi és más városból való kanonokok, apátok és prépostok a méltóságuknak megfelelő öltözékben. A megyés- és választott püspökök a bejárat előtti lépcsőn fogadták a bíborost, akit Keglevich prépost aznmód ebédre látott vendégül. A *Pressburger Zeitung* azt is megírta, hogy Keglevich prépost fentebb említett háza a Domherrn Gassén, vagyis a Káptalan utcában állt.¹⁵ Migazziék csoportja tehát az Alsó

¹¹ A *Pressburger Zeitung*ban (1776. július 6., 5) említett „Wienerischer Groß-Probst Graf von Arz” vélhetőleg Edmund Maria von Arz und Vassek gróf (1739–1805) bécsi kanonok, címzetes tejai püspök volt. Vö. MEGERLE von MÜHLFELD, Johann Georg, *Memorabilien des österreichischen Kaiserstaates: oder Taschenbuch zur Rückerinnerung an die merkwürdigsten vaterländischen Ereignisse seit dem Regierungs-Antritte [...] Franz des Ersten II* (Sollinger, Wien 1827) 234.

¹² Korabinszky is mint Breite-, illetve Große Gassét említi, hozzátéve, hogy Pozsonyi utcának (Preßburgergasse) is nevezik. KORABINSZKY János Mátyás, *Geographisch-historisches und Produkten-Lexikon von Ungarn [...] (Weber–Korabinszky, Preßburg 1786) 765.*

¹³ SZABÓ Péter, *A végtisztesség* (Magvető, Budapest 1989) 42.

¹⁴ Gróf Buzini Keglevich Zsigmond (1732–1805). 1759-ben pozsonyi, majd 1760-tól esztergomi kanonok és rátóti prépost. Az esztergomi káptalanban 1762-től szentistvánvári prépost, 1776-tól pedig nagyprépost. A makáriai választott püspöki címet 1764-től viselte. Vö. KOLLÁNYI 372–373.

¹⁵ A 18. században használatos nevei még az utcának: Platea superior, Felső piac, Theatrum superior, Platea Canonialis. Vö. GRANASZTÓI György, *A barokk győzelme Nagyszombatban* (Akadémiai, Budapest 2004) 15; BOTT'ANKOVÁ, Maria, *Adalékok a 16. századi Nagyszombat helyrajzához, in Történelmi Szemle* (1981) 265. A Kapitlgasse elnevezést olvassuk Korabinszky János Mátyásnál. KORABINSZKY 765.

kaputól egészen a város nyugati részéig, az egyházi centrumig vonult. Az önmagukban is impozáns látványt nyújtó hatos fogatú hintók és a mellettük vonuló polgárok alkotta menet így a mondhatni szokásos, reprezentációs szempontból jelentős útvonalat járta be, amelyet más ünnepélyes alkalmakkor is szokás volt megtenni.¹⁶ Ez az útvonal a következő volt: a már említett Nagy utcán haladt a Piac térig, ahol a várostorony előtt jobbra fordulva végighaladt a Sarkantyú (Sziget) utcán,¹⁷ illetve annak a folytatásán, a Szeminárium utcán, amely a Szent Miklós plébániatemplomot körülvevő térbe torkollott, és amely lényegében a már említett Káptalan utca kiszélesedése volt. A *Pressburger Zeitung* beszámolója szerint itt a Nagyszombatban állomásozó „toszkan lovas-ság”¹⁸ katonái, valamint a helyi és a tallói árvaház¹⁹ növendékei egyenruhába öltözve várták Migazziékat, és török muzsikával köszöntötték őket.

Ugyanezen a napon Batthyány érsek délután három óra körül indult el Magyarbélben lévő nyári rezidenciájából²⁰ nyitott kocsiban, a püspöki rubrikáskönyv rendelkezése szerint *cappa majort* (vagy *cappa magnát*) viselve.²¹ Mellette Szerdahelyi Gábor²² oldalkanonok utazott. A hintó jöttét a falvakban harangozással fogadták, az út mellett a helyi plébánosok karingben és stólában, pacificaléval a kezükben várták Batthyányt. A papok mellett természetesen a hívek is megjelentek. A Nagyszombattól gyalog másfél órányira lévő Cífer

¹⁶ Csaknem ugyanezt az útvonalat járta be a vezekényi csatában elesett négy Esterházy temetési menete is 1652. november 26-án, azzal a különbséggel, hogy a gyász kíséret végcélja akkor a Keresztelő Szent János-templom volt, vagyis a halottas menet akkor a Sziget utcából balra fordult a Szent János utcába. Vö. SZABÓ 42.

¹⁷ Nagyszombat egyetlen központi szerepet betöltő keresztutcája a Sarkantyú (Sziget) utca volt, mint-hogy a többi utca mind észak-déli irányt követett. Vö. GRANASZTÓI 18; BOTT'ANKOVÁ 265; SZABÓ 42.

¹⁸ „[...] in der Großen Domherrn Gaße aufwärts eine Compagnie des in Tyrnau liegenden Toskanischen Kavallerie Regiments abwärts aber ein Schaar Tyrnauer Waisen Kinder mit der Türkischen Musik der Taloscher Stiftskinder beyde in Uniform paradirten, und die Feyerlichkeit mit klingenden Spielen verschönerten.” *Pressburger Zeitung* (1776. július 6.) 5. – A „Toskanischen Kavallerie Regiments” a Lipót toszkánai nagyhercegről (a későbbi II. Lipótról) elnevezett ezred, melyet 1775-ben szerveztek át vértés alakulatból dragonyóssá. Az ezredtörzs 1778-ig Pozsony-Szentgyörgyben állomásozott, Nagyszombatban volt elszállásolva viszont az a lovasszázad (escadron), melynek a kapitánya („erster Rittmeister”) Barcsay Ábrahám volt. Vö. GÁLOS Rezső, *Adatok Barcsay Ábrahám életrajzához*, in *Irodalomtörténeti közlemények* (1935) 297. Az ezredparancsnok Christophe Plainville tizenkét tisztjével együtt részt vett az érseki beiktatási ceremónián. Vö. *Historia domestica* 29; WREDE, Alphons von – SEMEK, Anton, *Geschichte der K. und K. Wehrmacht III/2* (Seidel, Wien 1901) 682.

¹⁹ A Magyar Királyság első állami árvaháza Tallóson volt. A „királyi árvaház” alapítólevelét Mária Terézia adta ki 1763-ban Bécsben, miután Esterházy Ferenc főkancellár a kastélyát a hozzátartozó épületekkel örökös alapítványaként felajánlotta erre a célra száz gyermek javára. CSÁSZTVAY Tünde – GAZDA István – SISA József – UJVÁRY Gábor (szerk.), *Nemzeti évfordulóink 2013* (Balassi Intézet, Budapest 2013) 64.

határában a Miksa Ferenc főhercegről elnevezett lovassági ezred parancsnoka (*Oberstlieutenant*-ja), Franz Fachner von Trauenstein tisztjeivel együtt várta az érsek érkezését.²³ Miután röviden üdvözölték Batthyányt és kíséretét, a katonák körülvették a hintót, és így vonultak egészen Gerencsér településig. Itt várakozott az esztergomi káptalan küldöttsége, és a magyar főurak egy csoportja hatfogatú hintókban, továbbá itt szegődtek a menet mellé a vajkai, az érsekléli²⁴ és a verebélyi érseki nemesi székek csapatai, melyek az út további részében a hercegrímás hintóját megelőzve haladtak. Nagyszombatnál a város bandériuma várta a menet jöttét. Ágyúlövessel jelezték, hogy a primás és kísérete elérte a település határát, itt Málík Mihály városkapitány köszöntötte az érseket latin nyelvű beszéddel, melynek egy nyomtatott példányát át is nyújtotta Batthyáynak.²⁵

Innen sorrendben elsőként az egy magyar és egy német egységből álló városi bandérium haladt tovább, ezután következtek a vajkai és érsekléli nemesi székek csapatai, őket követte az érseki hintó, amelynek két oldalán négy főnemesi ifjú, előtte középen pedig az érsek két díszruhás huszárja lovagolt. Az érseki hintó mögött jöttek az udvari tisztok és további két huszár. A menetet a verebélyi csapat zárta, melynek élén Tolvay Ferenc gróf haladt atyjának, az érseki nemesi szék nádorának helyetteseként.²⁶

²⁰ *Historia domestica* 11; *Pressburger Zeitung* (1776. július 6.) 5. Magyarbél (ma: Vefký Biel) kb. 26 km-re van Nagyszombattól. Batthyány Józsefnek itt volt nyári kastélya, melyet Csáky Imre bíboros, kalocsai érsek építtetett 1727-ben. Vö. VÁLYI II, 159–160.

²¹ „Episcopus [...] in aliquo sacello, seu honesto et convenienti loco [...] induet cappam pontificalem [...]”. Vö. *Caeremoniale episcoporum* 4. A magyarbéli kastély kápolnája éppen megfelelt a Püspöki Szertartáskönyv előírásának a cappa magna felöltéséhez.

²² Nyitraszerdahelyi Szerdahelyi Gábor (1742–1813). 1771 és 1780 között esztergomi kanonok, Batthyány József 1776-ban nevezte ki oldalkanonokká. Vö. KOLLÁNYI 381–382.

²³ Vö. WREDE, Alphons von – SEMEK, Anton, *Geschichte der K. und K. Wehrmacht* I (Seidel, Wien 1898) 175. – Fachner ezredes és hat tiszte szerepel a *Historia domestica* (29) által ábécérendben felsorolt vendéglistán: „Dominus Fachner Colonellus Regiminis Archi-Ducis Maximiliani cum dominis Officialibus sex.”

²⁴ A *Pressburger Zeitung* (1776. július 6., 5) beszámolója említi, hogy az érsekléli egyházi nemesek csoportja is csatlakozott a menethez.

²⁵ *Oratio celsissimo, ac reverendissimo, [...] Iosepho e comitibus a Batthyán, [...] occasione solennis introductionis eiusdem in liberam regiamque civitatem Tirnaviensem anno MDCCLXXVI. Kalendis Iulii. in limitibus territorii nominatae civitatis Tirnaviensis dicta a Michaele Málík* ([Nagyszombat] 1776).

²⁶ A verebélyi és a szentgyörgyi nemesi szék közös nádora gróf Köpösdi Tolvay János (1699–1776) aranyarkantyús vitéz, a hétszemélyes tábla ülnöke volt. Halála után a nádori funkciót a fia, Ferenc vette át 1776-ban. Tolvay Ferenc (1734–1811 után) császári és királyi kamarás és a Dunán inneni kerületi ítélőtábla elnöke volt. Vö. OZORAI József, *Az egyházi vagy praedialis nemesek és birtokuk* (Esztergom 1887) 142.

A primás és kísérete hat óra körül érkezett az Alsó városkapu előtt álló hídhoz, amelyen Szent József szobra állt.²⁷ A híd előtt Lipót nagyherceg ezredének Barcsay Ábrahám vezette százada díszgyenruhában, alakulatba rendezve katonazenével („*cum campestri musica*”) fogadta a hercegprimást. A híd után felállítottak egy dízsátrát, ennél várakoztak az érseki prelátusok, a káptalan és a növendékpapság, valamint az egyházi rendek sorba rendeződve.²⁸ Batthyány a sátonnál kiszállt hintójából, és az ott leterített szőnyegre, illetve az arra helyezett párnára letérdelt, és a fehér pluviáléba öltözött Keglevich Zsigmond nagyprépost által nyújtott keresztet alázattal megcsókolta. Majd felállt, és letéve a *cappa magnát*, felöltötte az előírt liturgikus ruházatot: a vállkendőt, az albát, a cingulumot, a mellkeresztet, a stólát és a fehér pluviálét, végül az infulát.²⁹ Ezután lóra ült, amit illő módon fehér damasztelyemből készült aranyos rojtokkal keretezett takaró díszített.³⁰ A sátonról a városkapuhoz meginduló menet a következő módon állt föl. A verebélyi egyházi nemesek – mintegy hatvan lovas – a már említett Tolvay gróf vezetésével hátramaradtak, hogy ők zárják

²⁷ „Itum hoc ordine est usque pontem, ante fores Civitatis positum, cui imposita est statua S. Josephi [...]” A városkapu előtti hídon álló Szent József-szobrot a *Pressburger Zeitung* is említi („heiligen Josephssäule”). Nem találtam azonban egyéb adatot a szoborra vonatkozóan. Esetleg ideiglenes szobor lehetett, amit az érsek névadó szentjének tiszteletére helyeztek el a Tirna-patak fölött átvezető hídon. Biztos, hogy nem azonos a városban, a Szent Miklós-székesegyház előtti téren 1731-ben felállított Szent József-oszloppal. Vö. MARTON József, *Nagyszombat*, in *Pozsony vármegye, Pozsony sz. kir. város, Nagyszombat, Bazin, Modor és Szentgyörgy r. t. városok* (Magyarország vármegyéi és városai 17) (szerk. Borovszky Samu; Budapest 1904) 186. Marton József ezen várostörténeti ismertetése előtt egy 17. századi Nagyszombatról készült, metszett veduta szerepel illusztrációként. A látképen az Alsó kapu előtti híd is szerepel, rajta két szoborszerű alkotással, amelyekről azonban eddig semmiféle információt nem találtam.

²⁸ A *Caeremoniale Episcoporum* utasítása szerint a káptalannak és a kanonokoknak a körmenetben szokásos rend szerint felsorakozva, a városkapun kívül kell várniuk az érseket. A városi magisztrátus és a tisztviselőkar viszont a városkapuban fogadják a primást. „*Canonici et Capitulum cum toto clero debent processionali ritu proficisci extra portam civitatis, et prope consistere; Magistratus vero et officiales cum civibus et populo Episcopum in porta excipere [...]*” *Caeremoniale Episcoporum* I, 2, 3.

²⁹ *Historia domestica* 12. A dízsátonban lezajlott ceremónia is a *Caeremoniale Episcoporum* utasításainak megfelelően zajlott, azzal a különbséggel, hogy Batthyány kocsin, nem pedig öszvéren érkezett a városkapuhoz. „[Episcopus] atque ita equitabit suis familiaribus et domesticis ipsum comitantibus usque ad portam civitatis, ubi descendens e mula, genuflectet super tapete stratum et pulvinum ibidem paratum, et devote osculabitur crucem sibi per digniorem ex Capitulo pluviáli albo indutum oblatam. Mox surgens in aliquo sacello vel loco ad id parato accipiet, deposita cappa, paramenta sacra, videlicet amictum, albam, cingulum, crucem pectoralem, stolam et pluviále album, ac demum mitram pretiosam, atque annulum, et conscendet equum, serico albo undique tectum, et decenter ornatum.” *Caeremoniale Episcoporum* I, 2, 3. – A főpapi bevonulásban részt vevő másik fél, vagyis a püspököt vagy az érseket fogadó egyházi előljáró nézőpontjából rendelkezik a *Pontificale Romanum* idevágó fejezete. Az *Ordo ad recipiendum processionaliter praelatum vel legatum* című

a menetet. Legelől a primás szolgaszemélyzete és az érseki udvar tisztviselői haladtak. Őket követték a kereszt alatt vonuló szerzetesrendek, kispapok, plébánosok, valamint a társas- és székesegyházaknak a főszékesegyházi káptalan mellé asszisztenciára rendelt és mocétumot viselő kanonokjai. Utánuk a primás lovagolt fehér selyemből készült baldachin alatt, amelyet a városi tanács hat tagja vitt. A klérust és az érseket mindkét oldalról fegyveresen gyalogló polgárok vették körül. Batthyány Józsefet szorosan követték káplánjai: Riczinger György, Hack Ferenc és Stegner István.³¹ Utánuk haladt a menetben Salbeck Károly³² szepesi kinevezett püspök, Berchtold Ferenc³³ besztercebányai kinevezett püspök, Szily János³⁴ győri segédpüspök és Zlatarich Antal³⁵ zágrábi segédpüspök, valamint Somogyi Dániel pannonthalmi főapát.³⁶ A menetet a már említett hatvan férfiből álló verebélyi egyházi nemesi széki csapat zárta.

Az egyháziakból álló menetet az Alsó kapuban a városi bíró és a szenátus köszöntötte rövid beszéddel. Ezt követően a világi vezetés is csatlakozott a processzióhoz, amelyben ily módon a résztvevők sorrendje a *Caeremoniale*

caput természetesen ugyanúgy írja le a belépés-fogadás szertartásának egyes lépéseit, ahogyan a *Caeremoniale Episcoporum*, viszont a *Pontificale* emellett a kapcsolódó énekeket is megadja. Így a *Sacerdos et Pontifex* kezdetű antifóna vagy az *Ecce sacerdos magnus* rezponzorium éneklését írja elő. Vö. *Pontificale Romanum sanctissimi domini nostri Benedicti papae XIV. jussu editum et auctum* (Romae 1752) 355–357.

³⁰ A *Pressburger Zeitung* beszámolója szerint a ló egy kis időre megbokrosodott, mielőtt az érsek felült volna rá. „[...] und nach einer kleinen Ausrüstung das weiße Pferd [...]” *Pressburger Zeitung* (1776. július 6.) 6.

³¹ Riczinger György életpályájához lásd: KOLLÁNYI 407–408. Kollányi műve szerint Riczinger csak 1778-tól volt Batthyány házi papja (káplánja). A *Historia domestica* (1) 1776. február 22-i bejegyzése viszont arról tudósít, hogy Batthyány az év januárjától Riczingernek mint első káplánnak az éves jövedelmét kétszáz forintban állapította meg. – Hack Ferencről mindössze annyit tudunk a *Historia domestica* már említett bejegyzése alapján, hogy másodkáplánként 150 forintos éves fizetést kapott. – Stegner István teológiai tanulmányait Bécsben végezte, 1771-ben szentelték pappá, és 1773-tól szolgált az Esztergomi Egyházmegyében. Vö. FAZEKAS István, *A bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói, 1623–1918* (Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, Budapest 2003) 297. Az érsekség házi feljegyzései (*Historia domestica*) szerint Batthyány Stegnert mint a pozsonyi káptalan javadalmas kanonokját nevezte ki harmadkáplánná évi 100 forintos fizetéssel.

³² Salbeck Károly (1723–1787) az első szepesi püspök volt 1776-tól haláláig. Vö. MKL XI, 816.

³³ Berchtold Ferenc (1730–1793) 1776-tól az újonnan alapított besztercebányai püspökség első kinevezett püspöke. Vö. MKL I, 758.

³⁴ Szily János (1735–1799) 1775-től volt győri segédpüspök, 1777-ben pedig ő lett az első kinevezett szombathelyi püspök. Vö. MKL XII, 293.

³⁵ Zlatarich Antal (1721–1790) Mária Terézia 1775-ben kinevezte belgrád–szendrői püspökké, amit VI. Pius megerősített, ugyanakkor zágrábi segédpüspök is lett. Vö. MKL XIV, 579.

³⁶ Somogyi Dániel (1720–1801) 1768 és 1801 között volt pannonthalmi főapát. Vö. TÖRÖK József – LEGEZA László – SZACSVAY Péter, *Bencések* (Mikes, Budapest 1996) 34.

Episcoporum előírásának megfelelően alakult.³⁷ A *Pressburger Zeitung* említett száma részletes leírást ad a körmenetről.³⁸ Úgy vélem, jobban áttekinthető a résztvevők sorrendje, ha az újságban szereplő sorszámozott és vázlatos felsorolást megtartom. Legelől mentek: 1) az érsek szolgálatában álló két huszár csupaszs karddal lóháton, 2) üres hatfogatú sárga hintó, 3) kettő másik primási huszár lovon, 4) még egy üres hatfogatú fehér-zöld hintó, 5) az érseki lovászmester és a futár, 6) a primás utazókocsija az apródokkal, 7) két lovász vezetéklovakkal. A menet következő szakasza: 8) a kapitányuk vezetése alatt lovagoló magyar polgárokból álló kíséret tizenhárom sorban, nemzeti ruhában, két trombitással, piros zászlóval, 9) ugyancsak tizenhárom sornyi, a gyalogsági vadászokéhoz³⁹ hasonló zöld egyenruhában lovagló német polgári kíséret, amely saját kapitánya vezetése alatt vonult két trombitással és fehér zászlóval,⁴⁰ 10) a vajkai és érsekléli egyházi nemesek első lovascsoportja Amadé Tádé vezetésével (Az ifjú Amadé báró Balogh László érseki nemesi nádort képviselte.),⁴¹ 11) az érseki nemesek második csoportja kapitányuk vezetésével zászlókkal, trombitásokkal, segédtsztekkel és altiszttel, 12) az egyházi nemesek harmadik csoportja Bittó kapitány⁴² és négy fiának vezetésével trombitákkal, dobokkal, 13) az egyházi nemesek negyedik csoportja kapitányuk vezetésével, 14) az egyházi nemesek

³⁷ Ordo autem procedendi erit. Equitabunt primo cives omnes, deinde familiares Episcopi, tum Magistratus et officiales civitatis, Barones et Principes, si qui aderunt; mox clerus omnis pedibus incedens, praecedente sua cruce, quem cantores subsequentur cantantes, ut in Pontificali Romano; post hos Canonici et Capitulum Ecclesiae, et si fuerit Archiepiscopus, antecedit crux Archiepiscopalis, interquam et Archiepiscopum nemo erit, nisi Dignitates et Canonici; demum Archiepiscopus, seu Episcopus mitratus equitabit sub baldachino, quod portabitur primo loco per magistratum civitatis, deinde per nobiles cives usque ad Ecclesiam, sive per eos, quibus ex consuetudine vel ex privilegio id convenit. Ipse Episcopus memor erit populo manu dextera aperta et extensa frequenter benedicere, signum cruces faciens. Post Episcopum equitabunt Praelati, si qui erunt, et reliqui togati. *Caeremoniale Episcoporum* I, 2, 4.

³⁸ *Pressburger Zeitung* (1776. július 6.) 6.

³⁹ A főképp menetbiztosító, előrsi és szétszórt harcmódra alkalmazott könnyű gyalogság egyik alakulatát képezték a vadászok (die Jäger) a császári haderőnél. Egyenruhájuk általában zöld volt. BÁNLAKY József, *A magyar nemzet hadtörténelme, 19: III. Károly, Mária Terézia és II. József kora, 1716–1790* (Athaenum, Budapest 1941) 292.

⁴⁰ A *Historia domestica*ban (30) lévő lista szerint 56 magyar és 52 német lovas polgár vett részt a bevonuláson.

⁴¹ Balogh László 1765 és 1783 között volt a vajkai nemesi szék nádora, őt Amadé Tádé követte ebben a tisztségben. A 18. század végétől a vajkai és érsekléli szék közös nádor igazgatta. Vö. KOC SIS ARANKA, *A vajkai szék nemesei: Hagyatéki leltárak a 17–19. századból* (Kalligram, Pozsony 1997) 19, 21.

⁴² A 17–18. század folyamán a sárosfai Bittó család több tagja is szolgált a vajkai érseki széknél. Vö. BITTÓ Béla, *A Sárosfalvi- és Nádasi Bittó és a vele vérokon Bány-család*, in *Turul* (1931) 1–88.

⁴³ A *Historia domestica* (30) szerint az egyházi nemesek („Nobiles Equites Praediales”) száma összesen 269 fő volt.

⁴⁴ Uo. Lipót nagyherceg ezredéből (Milites Regulares Equites e Tuscano Regimente) 162 fő vett részt az installációs bevonuláson. Lásd a 18. jegyzetet.

ötödik csoportja kivont szablyával,⁴³ 15) a toszkán lovasszázad tagjai katonazene kíséretében,⁴⁴ 16) a primási szolgaszemélyzet gyalogosan, 17) az érseki udvar tisztségviselői,⁴⁵ 18) a kereszt alatt vonuló szerzetesek: trinitáriusok, ferencesek, pálosok,⁴⁶ 19) az alszerpap a templomi kereszttel, mellette két akolitus, 20) a szemináriumi papság miseingben, párokba rendeződve,⁴⁷ 21) szintén miseingben lévő plébánosok a káplánjaikkal,⁴⁸ 22) kórusénekesek, 23) a káptalani kereszt, amit a legfiatalabb nagyszombati kanonok, Splényi Ferenc báró⁴⁹ vitt, 24) a pozsonyi, esztergomi kanonokok karingben és mocétumban,⁵⁰ 25) a baldachin alatt lovagló hercegprimás, előtte Keglevich Zsigmond nagyprépost ugyancsak lóháton, 26) püspökök és mágnások gyalog, 27) a verebélyi érseki nemesek csoportja Tolnay Ferenc nádor vezetésével. Az újságcikk szerzője külön bekezdésben említi, hogy minden egyes csoportnak megvolt a maga zászlaja, és hogy trombitások, segédtsztek, valamint vezetékllovakat vivő huszárok csatlakoztak hozzájuk. A körmenet ebben a formában, folyamatos ágyúzás és harangzúgás közepette vonult a Nagy utcán át a Főtérig.⁵¹ Itt jobb kéz felől emelvényt állítottak föl, amelyen az elemi iskola negyvenhét tanulója, valamint a már említett tallósi árvaház tizenhat neveltje a gránátosokéhoz hasonló kék-piros ruhában török zenével és fegyveres bemutatóval köszöntötték a primást.⁵² Az orsolyiták

⁴³ 34 fő.

⁴⁴ Uo. Patres Trinitarii 7, Patres Franciscani 3, Patres Paulini 27, Patres Paulani 2 fő. A *Pressburger Zeitung* csak a pálosokat (Patres Paulini) említi a paulánusokat nem. Az utóbbiak a Paolai Szent Ferenc által alapított Szent Ferenc Remetéinek Kongregációja vagy más néven minimiták. Vö. Diós István, *minimiták*, in MKL IX, 197. – A paulánusok 1721-ben telepedtek le a Pozsonytól nem messze lévő Somorján, ahol 1778-ra készült el a kolostoruk és a templomuk. RUPP Jakab, *Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi intézetekre I* (Eggenberger Ferdinánd, Pest 1870) 140. – Valószínűleg a menet ezen csoportjában lehetett az négy bencés és hat kapucinus szerzetes is, akiket a *Pressburger Zeitung* nem említi, viszont a *Historia domestica* (30) igen.

⁴⁷ A Nagyszombatban lévő szemináriumokból (a Stephaneum, az Adalbertinum, a Collegium Rubrorum és a Seminarium Marianum) összesen 186 fő.

⁴⁸ 180 fő.

⁴⁹ Splényi Ferenc (1731–1795) egykori jezsuita 1776 áprilisában nyert javadalmat az esztergomi káptalanban, ahol 1784-ben honti főesperessé lépett elő. 1787-től váci megyéspüspök volt. Vö. KOLLÁNYI 387; MKL XII, 316.

⁵⁰ 58 fő.

⁵¹ Korabeli latin nevén Forum maius. A 18. század elejétől a Szentháromság térként említik, nevét a nagy és díszes Szentháromság-szoborról kapta, melyet 1695-ben emeltek és később, 1725-ben, fogadalomból megújították. Vö. MARTON 180.

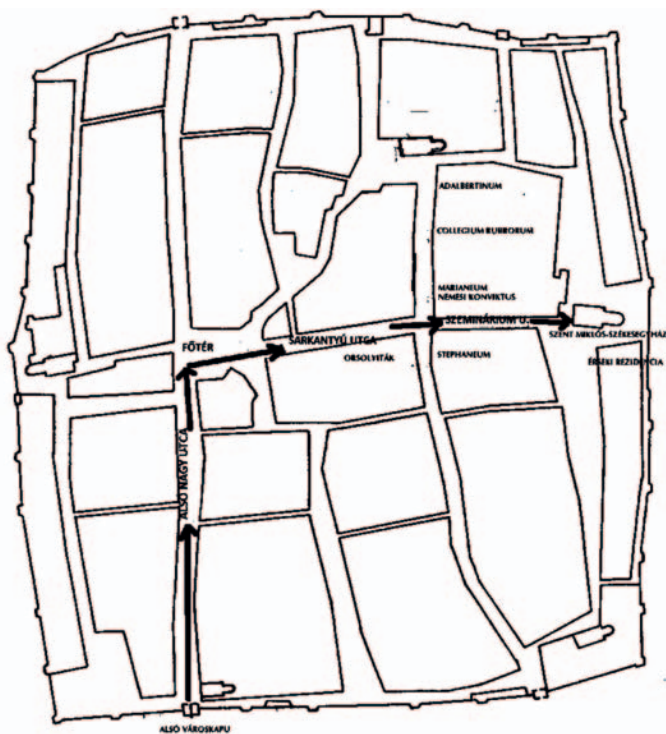
⁵² Véltőleg ugyanazt a bemutatót adták elő, amit Migazziéknak. *Historia domestica* 13; *Pressburger Zeitung* (1776. július 6.) 7. – „A török vagy janicsár zene fő jellemzője az volt, hogy ütőhangszereket használt. Különböző sípokból, különböző méretű dobokból és két cintányérből állt.” MAROSI László, *Két évszázad katonazenéje Magyarországon: A magyarországi katonazene története, katonakarmesterek, 1741–1945* (Zrínyi, Budapest 1994) 30.

kolostoránál pásztorruhás növendékleányok daljátékokat adtak elő. Az ilyenkor szokásos díszkaput (*porta triumphalis*) a káptalan emeltette az érseki-királyi nemesi konviktus és a Szent István Szeminárium épületei között.⁵³ A konviktus sarkánál az egyetem ünnepi talárba öltözött rektora, Csapody Lajos és a szintén díszruhában lévő egyetemi tanács várakozott az egyetemi jelvényekkel.⁵⁴ Az egyetem többi polgára a Szent Miklós-székesegyház elé vonult ki. A *Historia domestica* (13) megjegyzi, hogy a mindenféle rendű és rangú emberek részint az utcákon, részint az ablakokból és a háztetőkről izgatottan nézték az érkező primást. A dómnál a menet megállt, az érsek leszállt lováról, és a számára leterített szőnyegen, az infulát magán hagyva vonult a templom bejáratáig.⁵⁵ Itt átvette a szenteltvízhintőt a nagypréposttól a jelenlévők meghintésére; ugyancsak Keglevich Zsigmond nyújtotta át a füstölőt, mindezt a *Te Deum* éneklése kísérte. A székesegyházban a hercegprimás a főoltár elé érve az infuláját letette, és a térdeplőn imádkozott. A nagyprépost felment a leckeoldalra, és a *Pontificale* szerint előénekelte a *Protector Noster aspice Deus* kezdetű verzikulust, majd a *Deus omnium fidelium pastor* felütésű könyörgést. Ezután a primás felment az oltárhoz és középen megcsókolta azt, miközben a kántorok egy Szent Adalbertől szóló antifónát énekeltek. Az érsek ezt követően az oltár leckeoldalára állva elénekelte a szintén Szent Adalberthez szóló könyörgést, majd visszatérve az oltár közepéhez, ott megállva ünnepélyesen megáldotta a híveket. A szentmise végeztével Batthyány ismét karingbe öltözött és a *cappa magná*t magára öltve a klérus kíséretében zeneszó mellett átvonult az érseki rezidenciába.

Nem sokkal később a primás ismét kocsiba szállt, és néhány lovas nemes kíséretében elhajatott Keglevich Zsigmond nagyprépost házához, hogy az ott elszállásolt Migazzi bíborost meghívja vacsorára. A bíboros emberei a legalsó lépcsőn, maga Migazzi a lépcső tetején várta Batthyányt. Rövid idő múlva a primás visszaindult az érseki palotába, és nem sokkal később a kardinális is

⁵³ Vö. a főkáptalani jegyzőkönyv 1776. június 4-i ülésén készült bejegyzéssel. „⁴⁰ Ut populo qui pro imminente solemnitate Inaugurationis Celsissimi Principis et Archiepiscopi nostri, videlicet in diem 1mo affuturi mensis Julii praefixae, numerosus confluent, uberior laetandi campus praebeatur, ultra id, quod Illustrissimi domino Lectori provincia concredita sit, portam Triumphalem inter seminarium S. Stephani et Convictum Regium sumptu Capituli adornandi, [...]” *Protocollum Domesticense. Actorum determinationum et rescriptorum V. Capituli Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis ab anno Domini 1765° inchoatum et pro futura memoria ac directione conscriptum. Volumen secundum*, 214.

⁵⁴ Az egyetemi jelvények itt vélhetőleg a jogarok, süvegek, gyűrűk stb., amelyeket már II. Ferdinánd királynak a nagyszombati egyetem alapítását megerősítő oklevele is említ. „[...] in aliis ornamentis ut sunt Epidomides, Pilei doctorales, annuli, et id genus Academicæ Reipublicæ insignia, quæ ipsa omnia una cum sceptro, sigillo [...]” *Régi magyar egyetemek emlékezete, 1367–1777: Válogatott*

BATTHYÁNY JÓZSEF ÉS KÍSÉRETÉNEK ÚTJA NAGYSZOMBATBAN⁵⁶

követte. A nap hátralévő részében folytatódott az ünneplés: a díszkaput, rajta a feliratokkal kivilágították, de az illuminációba bevonták a házfalakon elhelyezett, általában mottóból, képből és disztichonokból álló emblémákat is.

dokumentumok a magyarországi felsőoktatás történetéhez (szerk., bev. Szögi László; ELTE Könyvtára és Levéltára, Budapest 1995) 182.

⁵⁵ A székesegyházban ezután lezajlott szertartás menetét a *Pontificale Romanum* már említett *Ordo ad recipiendum processionaliter praelatum vel legatum*, illetve a *Caeremoniale Episcoporum*, (I, 2, 5) írja elő. A *Historia domestica* (13) beszámolója természetesen ezzel teljesen egybehangzóan írja le a ceremóniát.

⁵⁶ SZABÓ 43.

⁵⁷ Révay Antal (1718–1783) 1752–1776: esztergomi kanonok, sasvári főesperes, 1776 áprilisától az újonnan felállított roznányói püspökség első megyéspüspöke. – A tollrajz lelőhelye: Primási Levéltár, *Protocollum actorum publico-ecclesiasticorum ab anno 1776 usque 1785. Acta promotionis primatis Josephi a Batthyán acta originalia 1776, Nr. 17. Inventarium Orationum et Poematum occasione Installationis Archi-Episcopi Strigoniensis Josephi e Comitibus a Battyán 2da Julii anni 1776 congestarum.*

A RÉVAY ANTAL PÜSPÖK HÁZÁNAK FALÁRA KIHELYEZETT EMBLÉMA VÁZLATA⁵⁷

Magára az érseki beiktatásra másnap, július 2-án, Sarlós Boldogasszony ünnepe-
pén került sor.⁵⁸ Reggel kilenc órakor Migazzi bíboros viszontlátogatást tett
Batthyánynál, majd a káptalani kereszt alatt együtt indultak el a primási rezi-
denciáról a Szent Miklós-székesegyházba harangzúgás és a templomból kihal-
latszó orgonaszó közepette. Kíséretüket a nemesek és főnemesek, a káptalan
és a klérus tagjai adták. Miután beléptek a templomba, a bíboros és a primás a

⁵⁸ A szertartást a *Pontificale Romanum De pallio* fejezete szerint celebrálták. A ceremóniát részletesen leírja a *Historia domestica* (14–15), valamint vázlatosabb tudósítással szolgál a *Pressburger Zeitung* (1776. július 6.) 7–8.

⁵⁹ [Migazzi és Batthyány] „divertere ad Thaumaturgam adoraturi [...] Sanctissimum.” (*Historia domestica* 14). A Szent Miklós-templom északi oldalán lévő Mária-kápolnában az oltáron található a Szűzanya Calcoprateia vagy Hagioszoritissa (Áldó Boldogasszony) típusú képe. Először 1663-ban a párkányi csata előtt könnyezett vérrel, majd 1708-ban ez háromszor megismétlődött a kuruc harcok alatt. A kegykép a római Szent Elek és Bonifác templomban található kegykép másolata, melyet a 16. században Forgách Ferenc adományozott a templomnak. Vö. JORDÁNSZKY Elek, *Magyar Országban, 's ahoz tartozó Részekben lévő boldogságos Szűz Mária kegyelem' Képeinek rövid leírása* (Pozsony 1836) 15–17; BARNÁ GÁBOR, *Magyar zarándokok Európában: A római szentévi búcsúk és Magyarország, in Régi és új peregrináció: Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon* (szerk. Békési Imre, Jankovics József, Kósa László,

Szűz Mária-oltárnál közösen imádkoztak az oltáriszentség előtt.⁵⁹ Innen előrementek a szentélyhez, ahol a bíboros az evangéliumoldalon, a primás pedig a leckeoldalon foglalt helyet a baldachin alatt. A különféle megyéspüspökök a jobboldali, a főnemesek pedig a baloldali stallumokat foglalták el, az érseki székhöz legközelebb az országbíró helyezkedett el.

A bíboros a szokásos Miatyánkkal és Üdvözléggel kezdte, majd intonálta a tertia bevezető fohászt a *Deus in adiutorium*ot, amit aztán a káptalan és a klérus énekelt a kórusban. Mind a bíborosnak, mind a primásnak a két trónus közelében két-két karingbe és mocétumba öltözött oszlopos kanonok⁶⁰ asszisztált. A primás mellett Keglevich Zsigmond nagyprépost és Szentiványi Rafael olvasókanonok látták el ezt a feladatot. A tertia zsoltárai után a szubdiakónus megállt a szentély közepén, és az oltár felé fordulva elénekelte a rövid szentírási részt, a capitulumot, a kórus pedig a responzóriumot. A bíboros albat, stólát és pluvialét öltött, és a mitróját letéve végigénekelte a könyörgést, majd miután miseruhába öltözött, előrement az ünnepélyes nagymise celebrálására. A szertartás alatt bizonyos időközönként mozsarakat és ágyúkat sütöttek el. Az áldozás után Szerdahelyi Gábor oldalkanonok elhelyezte az oltár közepén az érseki palliumot fehér selyemmel lefedve. A primás letéve a *cappa magnát*, felöltötte az érseki ruhákat. A bíboros a könyörgések befejeztével a ministránssaival együtt visszavonult a sekrestyébe, hogy a miseruhát letéve pluvialét öltösson és felvegye a mitrát, ezután ismét a szentélybe lépett, és leült az evangéliumoldalon. Batthyány kesztyű és infula nélkül járult a bíboros elé, majd térdre ereszkedve letette a hűségesküt, ezután Migazzi a palliumot a még mindig térdelő Batthyány vállára helyezte.⁶¹ A hivatalába ily módon beiktatott érsek ezután ünnepélyesen megáldotta a híveket. A bíboros fedetlen fővel az oltár evangéliumoldalán megállva latinul köszöntötte a leckeoldalon álló új érseket.⁶²

Nyerges Judit; Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság – Scriptum Kft., Budapest–Szeged 1993) II, 674.

⁶⁰ Az oszlopos kanonokok a székeskáptalan négy főbb tisztségét viselő kanonokjai: a prépost, az olvasó-, az éneklő- és az örkanonok. MKL X, 265.

⁶¹ Az eskü szövege megegyezett a püspökszenteléskor elmondottal. Vö. *Pontificale Romanum* 47–48. – A *Historia domestica* nem említi, de a *Pontificale* előírása alapján Batthyány a Migazzi ölében tartott, felé fordított, nyitott Evangéliumra tette le az esküt. Vö. „Expleto juramento ab Electo, dictus Pontifex in gremio suo librum Evangeliorum ambabus manibus apertum tenens, inferiori parte libri Electo versa, ab eo praestationem hujusmodi juramenti recipit, et Electo adhuc coram eo genuflexo, dicente: ‘Sic me Deus adjuvet, et haec sancta Dei Evangelia.’” *Pontificale Romanum* 66.

⁶² A beiktatáson elhangzott beszédek nyomtatásban is megjelentek. *Sermo eminentissimi, [...] Christophori e comitibus Migazzi [...] habitus Tyrnaviae die Ilda Julii anno M.DCC.LXXVI. cum in ecclesia parochiali liberæ regieque civitatis Tyrnaviensis, nunc vices metropolitanæ sustinente pallium archi-episcopale imposuit, [...] Josepho e comitibus de Batthyán [...] (Nagyszombat) [1776].*

Végül Migazzi és Batthyány együtt ültek le az evangéliumoldalon lévő baldachin alá, hogy meghallgassák az öt pápai bulla felolvasását. Richvaldszky György székesegyházi főesperes olvasta föl a primásnak szóló első, a segédpüspököknek és a káptalannak címzett második, illetve a klérus egészéhez írt harmadik bullát. A városi jegyző hirdette ki a negyedik, a nagyszombati városvezetésnek és a polgároknak szóló pápai határozatot. Az érseki nemeseknek címzett ötödik bullát a verebélyi-szentgyörgyi szék alispánja ismertette. Ezután járultak a jelenlévők a hódolati kézcsókra: sorrendben a nagyprépost, az esztergomi és pozsonyi káptalan kanonokjai, a plébánosok, a világi papság egyéb képviselői, végül az egyházi nemesi székek három nádora, majd a nagyszombati városi magisztrátus, néhány további plébános, majd az egyes szerzetesrendekből két-két fő következett.

A kötelező tiszteletadás végeztével a nagyprépost a primástól ellépve a többi kanonok körében a káptalan és a papság nevében latinul üdvözölte a primást.⁶³ Ezután került sor az újonnan beiktatott érsek latin nyelvű ún. székfoglaló beszédére: Batthyány a káptalanhoz, a klérushoz, a szerzetesekhez és a hívekhez címezte mondandóját.⁶⁴

A beszédet követően a primás az oltár elé járulva intonálta a *Te Deum laudamus*, amit a kórusban lévők végigénekeltek, majd a kapcsolódó verzikus és a Szent Adalbertől szóló könyörgés után ünnepélyesen megáldotta a népet. A bíboros és a primás visszatértek a trónushoz, és levették a miseruhákat, eközben Richvaldszky György főszékesegyházi főesperes négy nyelven kihirdette a búcsút.

Végezetül Batthyány érsek visszavette a *cappa magnát*, és a bíborossal együtt az érseki rezidenciára távozott a klérus és a káptalan felvezetésével. A beiktatási ceremóniát díszebéd követte. Számos vendég volt jelen az ebéden, amelynek méreteiről a terítékek száma alapján tájékozódhatunk. Az érseki palotában nyolcvan személyre, az Adalbertinumban huszonöt főre, a plébánián ötvennégy főnek, a Collegium Rubrorumban negyven főnek, a Stephaneumban pedig harminc személyre terítettek. Ezenkívül az egyes kanonokoknál tizenkét-tizenkét, vagy annál is több vendéget számláltak. Az alacsonyabb társadalmi állású harmincfős vendégseregnek Wurtzinger káptalani szabónál készítették az ebédet. A díszlakoma alatt felváltva szóltak az ágyúk és mozsarak.

⁶³ *Sermo illustrissimi, ac reverendissimi domini Sigismundi e comitibus Keglevics de Buzin [...] habitus Tyrnaviae die II da Julii anno MDCCLXXVI cum celsissimus, ac reverendissimus dominus s. r. i. princeps Josephus [...] de Batthyán [...] ingressus pallium archi-episcopale sumpsit* ([Nagyszombat] [1776]).

⁶⁴ *Sermo celsissimi, ac reverendissimi [...] Josephi e comitibus de Batthyán [...] habitus Tyrnaviae, die II da mensis Julii, anno MDCCLXXVI. dum pallium archi-episcopale suscepit, et primo accessit, ad ecclesiam Tyrnaviensem, nunc metropolitanae vices sustinentem* ([Nagyszombat] [1776]).

Délután öt órakor Migazzi, Batthyány és Fekete György országbíró számos főúr kíséretében átvonult az egyetemhez. A bejáratnál talárban, az egyetemi jelvényekkel ékesítve Csapody Lajos az akadémiai magisztrátussal együtt fogadta és rövid beszéddel köszöntötte a vendégeket, akik ünnepélyes disputáción vettek részt az egyetem dísztermében. A hazai jog tanára, Nitray Gábor által összeállított tételeket az egyetem „öregdiákja” („*Auditor emeritus*”) Gáll Ferenc védte meg, a vita elnöki tisztét szintén Nitray Gábor látta el. A disputációra kiválasztott téziseket is tartalmazó kolligátumot rövid köszöntő beszéd kíséretében nyújtották át a primásnak.⁶⁵

A RÉVAY ANTAL PÜSPÖK HÁZÁNAK FALÁRA KIHELYEZETT
ÉS NÉMIKÉPP A POZSONYI ÉRSEKI KERTET FELIDÉZŐ DEKORÁCIÓ VÁZLATA

⁶⁵ A kolligátumot, amelyben a tézisek olvashatók voltak, a *Pressburger Zeitung* említi (1776, július 6., 8). NITRAY Gábor, *Positiones ex universo jure Hungarico, quas [...] sub praesidio Gabriel Nitray [...] Franciscus Cáll [...] propugnavit* (Tyrnaviae 1776). A kinyomtatott tézisek előtt a latin nyelvű köszöntő beszéd is olvasható: Uo. A3–[A6v]. – Nitray Gábor a hazai jog tanára: 1759–1793. ECKHART Ferenc, *A jog- és államtudományi kar története 1667–1935* (A Királyi Magyar Pázmány Péter-Tudományegyetem története 2) (Pázmány Péter-Tudományegyetem, Budapest 1936) 671.

Este táncos mulatságot rendeztek az érseki palotában. A főkáptalan ülésén készült jegyzőkönyvből tudjuk, hogy Galgóczy Ferenc komáromi főesperesnek száz forintot utaltak ki, hogy a Káptalan utcában emelvényt állíttasson, ahonnan két hordóból fehér- és vörösbor folyik majd szabad italtra, emellett a sokadalom számára sült húsok osztásáról is gondoskodtak.⁶⁶ Sötétedéskor, ahogy az előző napon, kivilágították a kanonokok házait és a szemináriumokat. A káptalan által emelt diadalívét is „illuminálták”, ezen felül a kapu lábánál két-két szökőkútfeleséget (*ad cuius pedem bini fontes saliebant*) is elhelyeztek. Az est legnagyobb látványosságát ismét az illumináció szolgáltatta. Számos ház ablakában égtek fáklyák, lámpák vagy mécsesek, amelyek fényét olykor fémtárgyakkal erősítették fel és szórták szét. Több kanonoki házra, illetve a házak elé felállított transzparenszre feliratokat (*inscripciones*), üdvözlőverseket vagy lemmából (vagy mottóból), picturából és disztichonokból álló emblémákat helyeztek ki, az éjszaka folyamán ezeket is megvilágították.⁶⁷

Július 4-én a bíboros és az érsek együtt távoztak Hódíra, Batthyány Fülöp gróf birtokára, ahonnan⁶⁸ Migazzi bíboros Bécsbe utazott. Batthyány érsek július 7-én visszatért Nagyszombatba, egy hét múlva pedig Pozsonyba távozott.

⁶⁶ Protocollum Domesticense. Actorum determinationum et rescriptorum V. Capituli Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis ab anno Domini 1765° inchoatum et pro futura memoria ac directione conscriptum. Volumen secundum, 214–215. „[...] resoluti sunt etiam Domino Francisco Galgoczy florenorum centum, ut hoc sumptu in platea Capitulari pegma fieri procuret, exinde duo vasa unum albi alterum rubri vini in subtus collocandos cados affluere faciat. Supraaddatur varium genus assaturarum in eandem multitudinem eadem occasione ex loco spargendarum.”

⁶⁷ A Historia domestica (16–24) közli ezen utcai dekorációk szövegét, és azt is, hogy hol helyezték el azokat. Még részletesebb leírással szolgál a feliratokról egy kéziratos inventarium, amelyben az érseki beiktatás alkalmából elmondott beszédek, köszöntő verseket és az említett feliratokat találjuk összegyűjtve. Ennek lelőhelye: Prímási Levéltár, Protocollum actorum publico-ecclesiasticorum ab anno 1776 usque 1785. Acta promotionis primatis Josephi a Batthyán acta originalia 1776, Nr. 17. Inventarium Orationum et Poematum occasione Installationis Archi-Episcopi Strigoniensis Josephi e Comitibus a Battyán 2da Julii anni 1776 congestarum.

⁶⁸ Hódi (Hody) ma Galánta városrésze. Vö. VÁLYI II, 178. – Batthyány Fülöp (1731–1795) Batthyány érsek öccse Németújvár örökös ura, a hainburgi kastély és uradalom birtokosa, császári és királyi kamarás, valóságos titkos tanácsos, Vas vármegye örökös főispánja, császári tábornok. STAUD Géza, *Magyar kastélyszínházak* III (Színháztudományi Intézet, Budapest 1963) 23.